

Analizirajući graditeljske poduhvate na Dunavu, Gulić je po značaju izdvojio gradnju tri velelepna mosta: most kojim su povezani Novi Sad i Petrovaradin (Bačka i Srem), nazvan imenom kraljevića Tomislava; prvi lančani, viseći most izgrađen u Jugoslaviji koji je premostio Savu kod ušća u Dunav nazvan imenom ubijenog kralja Aleksandra I Ujediniteља (Zemunski most); i jedini koji još i danas, u nekom obliku, postoji, Pančevački most, pušten u promet 1935. i tada nazvan imenom kralja Petra II. Buduće planove na izgradnji rečne infrastrukture i proširenja mreže plovnih puteva prekinulo je izbijanje Drugog svetskog rata.

U završnom poglavlju *Strateška važnost Dunava i Drugi svetski rat* autor ukazuje na strateški značaj Dunava za ratne planove Trećeg rajha. Naglašava da je upravo na Dunavu kod Sipskog kanala, 5. aprila Nemačka otpočela napad na Jugoslaviju i za svega nekoliko sati uspela da pod svoju kontrolu stavi Đerdap i Gvozdena vrata, čime je svojoj privredi obezbedila otvoren put od „životne važnosti“ ka Crnom moru.

U borbama za oslobođenje Jugoslavije 1944. obala Dunava kao mesto spajanja Crvene armije i NOVJ bila je tačka iz koje je proisteklo dalje oslobođenje Srbije i čitave Jugoslavije. Sa stvaranjem nove, socijalističke države i pojavom novog činioca u dunavskom pitanju – Sovjetskog Saveza, autor je zaključio izlaganje, ostavljajući prostor da se ova izuzetno važna i nadasve interesantna tema sagleda i u svetlu izmenjenih državnih i međunarodnih okolnosti.

Važno je naglasiti da poseban kvalitet monografije čine brojne fotografije date uz tekst, koje je autor vredno prikupio iz zbirki arhivskih i drugih javnih ustanova, ali i iz privatnih kolekcija.

Monografija *Kraljevina Jugoslavija i Dunav, dunavska politika jugoslovenske kraljevine 1918–1944*. daje značajan doprinos sveobuhvatnom proučavanju Dunava i dunavskog pitanja, zbog čega je možemo preporučiti široj naučnoj i stručnoj javnosti.

Biljana Stojić

Nikola Marković, Danica Filipović, ZABRANJIVANJE KNJIGA U OKUPIRANOJ SRBIJI 1941–1944, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Beograd 2012, 190 str.

Broj i vrsta radova koji analiziraju pojave i procese nastale tokom Drugog svetskog rata u Srbiji u toj meri su obimni i raznoliki da su istraživači koji se danas bave ovim periodom gotovo redovno „prinudeni“ da vrše istoriografsku reviziju i daju nove poglede na već istražene teme, a retko kada imaju priliku da ispunjavaju historiografske beline.

Bibliotekarima Univerzitetske biblioteke u Beogradu, Nikoli Markoviću i Danici Filipović, pošlo je za rukom da pronađu jednu gotovo nedodirnutu temu. Njihova publikacija *Zabranjivanje knjiga u okupiranoj Srbiji 1941–1944* kao i izložba o istoimenoj temi (održana u Univerzitetskoj biblioteci decembra 2012) govori o inicijativi okupatora i kolaboracionista da se zabrane knjige čija sadržina se nije uklapala u nacističke ideološke i političke stavove. Struktura publikacije tipična je za ovakvu vrstu historiografskog rada i sastoji se od uvodne studije i priređene građe. Uvodna studija ima četiri poglavlja: „O cenzuri“, „Nacisti i kultura“, „Srbija pod okupacijom“ i „Univerzitetska biblioteka“.

U prvom poglavlju priređivači ukazuju da su „biblioteke bile mesta cenzure od davnina“ i da je izbacivanje knjiga iz njih bila samo jedna od metoda korišćenih u cilju njene implementacije. Prema onome ko sprovodi cenzuru i na koji način, ističu pet vidova cenzure knjiga: autocenzura koja je sa stanovišta vlasti „najpoželjniji oblik cenzure jer onemogućuje da se pojave spisi koje treba zabraniti“; cenzura nametnuta i kontrolisana od strane državnog aparata; uništavanje rukopisa pre štampanja; zabrana prodaje nepoželjnih publikacija; objavljivanje popisa zabranjenih knjiga. Potreba da se države prvi put ozbiljnije pozabave kontrolom štampane reči javila se u 15. veku pronalaskom štamparske mašine koja je donela knjigu gotovo u svaki dom. Posebna pažnja je posvećena primerima cenzure u Evropi. Cenzura je bila jedno od omiljenih oružja Katoličke crkve. Engleski kralj Henri VIII bio je prvi evropski monarh koji je 1529. izdao listu zabranjenih knjiga, a kroz različite periode istorije praktikovali su je i monarsi Francuske i Nemačke. Nažalost, priređivači su se zadržali samo na evropskim primerima i ostavili čitaoce u mraku kada je u pitanju položaj pisane reči i primena cenzure na teritoriji Srbije, što je s obzirom na temu bilo neophodno.

Posebno poglavlje posvećeno je odnosu prema knjigama u nacističkoj Nemačkoj. Jedna od prvih odluka nacista po dolasku na vlast 1933, bila je o osnivanju Ministarstva za narodno prosvetavanje i propagandu, koje je bilo „odgovorno za sve zadatke koji se tiču duhovnog razvoja nacije.“ Visoki činovnici ovog ministarstva „zahtevali“ su od svakog pisca i novinara da im, pri radu, knjiga *Main Kampf* bude osnovni „priručnik“. Iste godine u Nemačkoj objavljena je i prva crna lista knjiga koje su

pisali Jevreji, komunisti, liberali, pacifisti i ostali po nacističkim merilima neprijatelji nemačkog naroda. Vrhunac „čišćenja“ bila je akcija spaljivanja knjiga na Trgu opera u Berlinu 10. maja 1933. Nova crna lista obnarodovana je 1935. Priređivači ukazuju da su nacisti ovakav oblik cenzure sprovodili i na anektiranim područjima kao što su Austrija, Sudetska oblast ali i „nešto opreznije i prikrivenije“ na okupiranim teritorijama u Norveškoj, Holandiji, Češkoj.

Poglavlje „Srbija pod okupacijom“ sadrži osnovne podatke o Aprilskom ratu, formiranju okupacione i kolaboracionističke vlasti, karakteru okupacionog režima u Srbiji i položaju Beogradskog univerziteta. Pored opšte poznatih podataka, priređivači u ovom poglavlju ukazuju i da uredničku dužnost nisu mogla da vrše lica jevrejskog ili romskog porekla, da periodične publikacije nisu mogle biti štampane bez odobrenja Propagandnog odeljenja pri Vojnom zapovedniku za Srbiju i da su kolaboracionistički činovnici imali dopunsku ulogu u procesu kontrole. U izradi ovog poglavlja korišćen je skroman broj radova. Sadržaj se, izuzmemo li poslednju fusnotu, celokupno temelji na knjizi Branka Petranovića *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1944*. O strukturi i karakteru okupacionog i kolaboracionističkog aparata i položaju kulture i prosvete pod okupacijom napisan je veliki broj dela koja bi dodatno kontekstualizovala predmet istraživanja.

„Univerzitetska biblioteka“ – naslov je centralnog i najobimnijeg dela uvodne studije u kome se govori o šteti koje je pretrpela ova ustanova prilikom aprilskog bombardovanja, obnovi rada, te procesu sprovođenja u delo naredbe okupatora o zabrani knjiga. Za razliku od Narodne biblioteke koja je u potpu-

nosti uništena, Univerzitetska biblioteka je pretrpela manju štetu u aprilskom bombardovanju. Naredbom Komande mesta od 24. aprila 1941, zgrada Univerzitetske biblioteke je izuzeta iz spiska objekata predviđenih za smeštaj okupacionih vojnika, čime je ispunjen osnovni preduslov za obnovu rada ove ustanove. Zaposlenima je naređeno da dođu na posao 28. aprila sa zadatkom da sistematski srede prostorije biblioteke, popišu zatečeno stanje inventara, kako bi se svi nedostaci otklonili. Polovinom maja naložena je revizija svih bibliotečkih knjiga i časopisa. Iz izveštaja koje je upravnik biblioteke Lazar Marković upućivao Ministarstvu prosvete saznajemo da su bibliotekari radili i na ispisivanju matičnih kartona iz inventara, sređivali privatne zbirke, uradili popis bibliotečkih duplikata itd. Nova epizoda u radu ove ustanove došla je 1. juna naredbom dr Getsnera, majora bibliotekara kojom je naloženo „da se otpočne sa uklanjanjem neželjenih knjiga“. Pod udarom su se našle sve knjige koje su autorski ili sadržinski u vezi sa komunističkom ideologijom, jevrejskom zajednicom ili koje su antinemačke. Za početak je naređeno da se knjige popišu i zajedno sa kartonima povuku i drže „pod ključem“. Nemačka komanda dostavila je naknadno spisak od nekoliko hiljada proskribovanih dela jugoslovenske književnosti i zahtevala da se mora uništiti 80–90 % popisanih knjiga. Vlada Milana Nedića ovlasila je Ministarstvo prosvete 2. septembra 1942. „da u cilju zaštite nacionalnog duha podvrgne pregledu i stavi van upotrebe“ sve publikacije „koje mogu nepovoljno da utiču na nacionalno i moralno vaspitanje srpske omladine i naroda“. Za ove potrebe obrazovana je Komisija za pregled knjiga od pet članova čiji je zadatak bio

da prečešlja sve publikacije koje se nalaze kod izdavača, u knjižarama, antikvarnicama, bibliotekama. Komisija je svoj spisak knjiga prosledila filozofskoj, pravnoj, istorijskoj i književnoj sekciji, a one su zatim sastavljale manje popise publikacija koje je trebalo zabraniti. Proces izdvajanja zabranjenih knjiga u Univerzitetskoj biblioteci postepeno se okončavao do 15. avgusta 1942. Posebnu ulogu u ovom procesu imali su bibliotekari, Smilja Mišić, koja je bila predstavnik biblioteke kod nemačkih vlasti i Pavle Stefanović, zadužen da čuva ključeve profesorske čitaonice u biblioteci (sobe broj 14) u kojoj su bile smeštene izdvojene knjige. Priređivači donose biografije Mišićeve i Stefanovića iz kojih možemo videti da su oni bili istaknuti naučni i javni radnici. Poslednji deo poglavlja posvećen je „filmskoj priči“ o svesnom odugovlačenju bibliotekara prilikom rada na izdvajanju zabranjenih publikacija. Prema pisanju priređivača, ovakav rad činovnika biblioteke doveo je to toga da nijedna knjiga iz njenih fondova do okončanja okupacije nije uništena.

Drugi deo zbornika čine dokumenta raspoređena u 10 priloga priređenih po hronološko-tematskom principu. Prvi prilog pod nazivom „Dopisi vlasnika knjižara“ odnosi se na dopise raznih knjižara upućene Ministarstvu prosvete u kojima, navodeći najrazličitije razloge, traže od nadležnih da im produže vremenski rok predviđen za podnošenje spiska knjiga. *Uredba i pravilnik o pregledu knjiga* vlade Milana Nedića objavljena je u drugom prilogu. Najvredniji dokument ove publikacije predstavlja spisak dostavljen od strane okupatora u kome je popisano preko 2.500 knjiga i predviđeno za uništenje. Treći prilog predstavlja spisak 159 knjiga, koji je sa-

činila Komisija za pregled knjiga, znatno manjeg obima od pomenutog. Od četvrtog do desetog priloga sabrani su spiskovi knjiga koje su sačinile filozofska, istorijska, pravna, književna i politička sekcija. Ostaje nejasno iz kog razloga se priređivači u uvodnom delu studije nisu usudili da izvrše kvantitativnu analizu navedenih spiskova i čitaocu pruže informacije o tačnom broju knjiga koji je bio predviđen za zabranu, ko su po nacionalnom poreklu i verskom opredeljenju bili „zabranjeni autori“, koje vrste dela su se mahom našle na udaru itd.

Činjenica da u „spisak“ korišćene literature nisu ušli mnogi radovi koji se tiču ove teme i da popisi zabranjenih knjiga nisu podvrgnuti kvantitativnoj analizi upućuje na zaključak da priređivači, prilikom pisanja uvodne studije, nisu uložili dovoljan trud. Ipak, uprkos tim nedostacima smatramo da publikacija *Zabranjivanje knjiga u okupiranoj Srbiji 1941–1944.* predstavlja vredan doprinos proučavanju kulturne politike okupatora i Vlade Milana Nedića kao i istorije jedne od naših najznačajnijih ustanova kulture.

Rade Ristanović